

„Vajta Vilmos teológiai munkássága az ökumenéért”, in: *Európa keresztútjain. Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem 33 éve*, Szöllősy Pál – Balla Bálint (szerk.), Európai Magyar Protestáns Magyar Szabadegyetem, Basel–Budapest, 2003, 73–88. old.

FABINY TIBOR (IFJ.)

Vajta Vilmos teológiai munkássága az ökumenéért

I. Vajta Vilmos életútja az ökumené építésében

Vajta Vilmos 1918. június 15-én született Kecskeméten. Tanulmányait a Magyarországi Evangélikus Teológián végezte, 1940-ben szentelték lelkésszé. Egyházi segédlelkészi szolgálat után, 1941-ben ment tanulmányútra Svédországba. A lundini egyetemen többek között Anders Nygren professzor tanítványa. 1947-ben részt vett a Lutheránus Világszövetség, majd 1948-ban az Egyházi Világtanácsa alakuló ülésén. (Az utóbbin a szabadságában Magyarországon egyre inkább korlátozott Ordass Lajos püspököt képviselte.) 1952-ben doktorált a lundini egyetemen. 1953-ban a genfi székhelyű Lutheránus Világszövetség meghívta a teológiai osztály vezetőjének. 1964-től 1981-es nyugdíjba vonulásáig a strasbourgi (Franciaország) Ökumenikus Kutatóintézet első igazgatója. 1981-től nyugdíjasként élt Svédországban egészen 1998-ban bekövetkezett haláláig.

Munkássága kapcsán először három dolgot kell kiemelnünk. Megfigyelhetőként – magyarok között egyedül! – részt vett a II. Vatikáni Zsinaton. 1956-kezdemenyezésére indultak az azóta is rendszerességgel szerveződő nemzetközi Luther-kongresszusok. Végezetül Magyarországon a kommunizmus első évtizede alatt az evangélikus egyházban neve tabu volt, eleinte elsősorban Ordass püspökkel való kapcsolata, később pedig a Káldy Zoltán nevéhez kapcsolódó „diakóniai teológia” *teológiai bírálata* miatt. A *Kritikai megjegyzés diakóniai teológiához* (1983) című tanulmányát az akkori magyarországi egyházvezetés Vajta személyét támadva mint „rágalmazást” utasította vissza, mondván, hogy „nincs joga kioktatni és cenzúrázni korábbi egyházát”. Hat évvel később, a rendszerváltás évében, a Budapesti Evangélikus Teológiai Akadémia díszdoktori címet adományozott neki.

1958 és 1988 között Vajta Vilmos a Külföldön Élő Magyar Evangélikus Lelkigondozók Munkaközössége (KÉMELM) elnökeként is tevékenykedett. A munkacsoport alkalmi kiadványa a *Koinonia* című lap volt. Az ebben az időben egyedüli evangélikus magyar teológiai lap címe „közösséget” jelent, s ez a filozofia Vajta teológiájának egyik vezérmotívuma. Az 1958-ban induló első számban *A menekültek lelkigondozása mint ökumenikus probléma* című tanulmányában máris felcsendül az a jellegzetesen vajtai motívum, amelyet mindig és mindig újabb összefüggésben fellelhetünk írásaiban: „*elveszett az az egy*

amely az Ige tisztaságát és közösségalkotó erejét nemzeti, kulturális, politikai elvek és közösségalkotó tényezők intézményesítésével helyettesíti, vagy ezekkel összekeveri” (37. o.). A *Koinonia* évfolyamainak tanulmányozása közben figyeltünk fel arra, hogy az elmúlt évtizedekben – miközben Magyarországon a teológiát a diktatúrát kiszolgáló ideológiává torzították – Vajta Vilmos milyen sok világos, tiszta hangú, egyszerre biblikus és hitvallásos, de a mai ember számára is aktuális teológiai tanulmányt tett itt közzé, s ezek több év, sőt évtized távlatából is igényt tartanak a magyarországi olvasók figyelmére.

Vajta Vilmos az elmúlt öt évtizedben számos könyvet és tanulmányt publikált német, angol, francia és svéd nyelven. Leghíresebb munkája, Luthernek az istentiszteletről szóló teológiáját kifejtő doktori disszertációja (*Die Theologie des Gottesdienstes bei Luther*, Göttingen 1952) még japánul is megjelent. További széles körű külföldi teológiai publikációs tevékenységét itt nincs módunk bemutatni. Csak megjegyezzük, hogy egy több mint tíz évvel ezelőtti bibliográfia szerint (*Koinonia* 33) Vajta teológiai munkáinak listája mintegy tizennyolc oldalt tett ki, s ez még nem tartalmazta az egyházi, gyülekezeti lapokba írt cikkeit! Magyarországon megjelent műveivel tanulmányunk II. részében foglalkozunk.

Fáradozásait az ökumenéért Vajta Vilmos 1990-ben a Budapesti Teológiai Akadémián elhangzott díszdoktori székfoglaló beszédében foglalta össze *Ökumenikus tapasztalatok (1941-1990)* címen (*Amíg időnk van*, 188-205. o.).

Vajta Vilmos több mint öt évtizeden keresztül küzdött az ökumenéért. Nem egy felüleletes és olcsó, a társadalmi elvárások által kikényszerített ökumené-eszmény lebegett előtte, hanem egy olyan ökumené, amely az „egyház eredendő egységét” kívánta felmutatni. Ezért is írhatta 1990-ben mintegy fél évszázados ökumenikus munka tapasztalata után, hogy az ökumené az évezred végére válaszút elé érkezett: vagy egy jobb világ érdekében tüsténkedik Mártaként, vagy a speciális üzenetre helyezi a hangsúlyt és Máriaival inkább a jobbik részt választja (Lk 10,41). „A maga idejében a reformáció is válaszút előtt állt s az egyház jövője érdekében egyetlen szóra tette a hangsúlyt: *solus Christus, sola fide, sola gratia, sola Scriptura*. Talán az evilágban föltömörülő aggodalmak és nyugtalanodások között ezt a hangsúlyt újból meg kell szólaltatni. Van jövőnk. Ezt még a keresztre feszítés óráján alig hiszik a tanítványok. De a Feltámadott és Megdicsőült Krisztus nevében az egyház csak ezt az egyet hirdeti sajátos üzenetként az elmúló világba.”

II. Vajta magyarul megjelent könyvei

A vajtai életmű megértéséhez elengedhetetlen legalább a magyar nyelven megjelent műveinek ismerete. Milyen teológiai megfontolások vezették Vajtát az ökumené útjára? Az alábbiakban ezért Vajta teológiai gondolatait kívánjuk az olvasóhoz közelebb hozni a rendszerváltozás óta Magyarországon kiadott művei ismertetésével.

II.1. *Hitből fakadó élet*, Evangélikus Sajtóosztály, Budapest 1990

Időrendben az első, Magyarországon is megjelent Vajta-mű a *Hitből fakadó élet*. A könyv választott műfaja a teológiai meditáció. A műfajválasztás több szempontból is szerencsés. Először is megszünteti a hazai teológiában kialakult kettősséget, miszerint van egy teológiai szaknyelv, szakzsargon, ami csak a bennfenteknek íródik, amit csak ők használhatnak; s ezen túl van egy kegyes nyelvezet, ami viszont az egyház népének szól. A régi hagyományokat felelevenítő teológiai meditáció nyelvén Vajta ugyanúgy szól professzorokhoz, mint az „egyszerű” egyháztagokhoz vagy a hétköznapi hívőkhöz. Mindenkinek szól (hiszen a tanítók is olyanok lettek, akiknek tejjre van szükségük, és nem kemény eledelre) és mindenki számára van mondanivalója. A könyv ereje éppen a szerző alázatában rejlik: nem egy sajátos teológiai rendszert akar kiépíteni, hanem megkísérli „*lehallgatni a bibliai üzenetet*” (7. o.). Nem az a könyv jó, amelyikben a szerző személye, vagy akár a sajátos teológiája mutatkozik meg, hanem ellenkezőleg: az a könyv, amelyikben a szerző személye, vagy akár a sajátos teológiája szinte láthatatlanná, átlátszóvá, „transzparenssé” válik, s a még sajátjának vélt gondolatokon is a Szentírás süt és ragyog át. S ezért nekünk is először hallgatni kell, a „*Szentírás központi szövegén elmélkedni*”, az ismertnek vélt szövegeket újra és újra olvasni. Az „új” felismerés sohasem szakadhat el a „rég”-től, egy-egy valóban „új” felfedezést legtöbbször a „rég”-vel való újratárgyalás adja. A hit „*ábécéskönyvét*”, „*Isten beszédeinek alapelemeit*” újra és újra előről kell tanulnunk. Hitünk számára nem lehetnek régi kérdések, hitünk nyelvének alapjait állandóan ébren kell tartani ahhoz, hogy hitünket hitelesen megvallhassuk, s hogy ne csak elkoptatott sztereotípiákat recitáljunk. A *Hitből fakadó élet* eredeti változata (*Justified Life*) az ökumenizmusnak abban az időszakában keletkezett, amikor „*a kezdeti ismerkedés után időszakos hitvallásos azonosítása*” (7. o.). Vajta azt bizonyította a könyvében, hogy az evangélium primátusát és a hit általi megigazulást valló lutheri felismerés nem csupán valami evangélikus sajátosság, hanem egyetemes keresztény örökség. A *Hitből fakadó élet* egyedüli gyengesége, hogy néhol érezni: fordítással van dolgunk. Amíg az 1962-es előadás eredetileg is magyar nyelven, egy magyar közönségnek szólt, s így a tanulmány egyes veretes mondatai még most is visszacsengnek: „*Sokszor mondták már, hogy az egyház magvetése volt a vértanúk vére. De gondolunk-e arra, hogy ma is ott leselkedhet az a helyzet, amikor nekem végig és vérig meg kell állnom a Krisztus mellett?*” (*Mit cselekedjünk*, 42. o.). A *Justified Life* fordítása és átdolgozása közben a szerző már nem engedi el magát ilyen bátran, hanem óvatosan fordít, „biztosra megy”, s ezt a becsületes igyekezetet néha megsínyli a szöveg, de természetesen az alkalmi stiláris nehézkesség sohasem jelent érthetetlenséget.

A *Hitből fakadó élet* szerkezete három részre oszlik: 1. Isten igazsága; 2. *Hitből fakadó élet*; 3. Krisztus követése. „Isten igazsága”, mint arra a Római levél

alapján Luther rámutatott, elsősorban ige, azaz cselekedet, Istennek az emberért hozott áldozata. „Isten igazsága sajátos cselekedet Jézus Krisztusban. Megigazítja az embert azáltal, hogy emberré lett” (14. o.). A hitből fakadó élet egyedüli alapja Krisztus halála és feltámadása. A keresztség „belekeresztelkedés a Krisztus testébe” (de ritkán halljuk ezt ilyen tisztán!), az úrvacsorai közösség pedig Krisztus áldozati halálában való részesedés (83. o.). A könyv egyik jelentősége abban van, hogy visszaadja a bibliai szavak és kifejezések (számunkra sokszor kényelmetlen) jelentését, s felhívja figyelmünket arra, hogy milyen nagy veszély az, ha egyes kifejezéseket (pl. „lelki ház”) elspiritualizálunk.

A szerző teológiai módszere nem elsősorban a „szétválasztás”, hanem a különbségeket felmutató összekötés. Mindennek alapja Isten cselekedete. Erre épül a hitből fakadó élet. S a harmadik – legkönnyebben olvasható rész – pedig arra mutat rá, hogy Krisztus követése sem lehetséges Isten cselekedete és Krisztus engedelmes áldozata nélkül. A teológia számára ez azt jelenti, hogy az etika alapja a dogmatika. „Krisztus Isten képeként azért lett emberré, hogy az ember Isten képmására való teremtettsége megvalósulhasson” (96. o.). A keresztes ember számára Krisztus a példakép, s Krisztus életének „mintája” ábrázolódik ki az egyén életében, „a Krisztus példakép, az emberi lét ősképe” (99. o.). Ezért a Krisztus-követő tanítvány hasonul a Krisztusképhez (100. o.). A könyv egyik gyakran visszatérő kifejezése a „részesedés”.

Vajtának ez a könyve egyúttal kihívást jelent az elvilágiasodott, modern keresztesység felé is. Nem szolgálja ki a korát, nem „játszik alá” a manapság divatos nyugati vagy keleti irányzatoknak. Megőrzi a keresztesységnek a veszélyekre mindig is figyelő prófétikus küldetését. Óva int a „rokonszenvesé” tett keresztességtől, a tudomány, a filozófia vagy akár a teológia modern bálványaitól (158. o.). „Az egyház tragédiája az, hogy a még legragyogóbb etikai eszmék is befurakodhatnak az evangélium helyébe és félrevezethetik azokat, akik Krisztus követésében kívánnak járni” (uo.). Amíg a modern „rokonszenvesé” vagy „szalonképessé” tett keresztesység sokszor tartózkodik olyan gondolatoktól, mint az áldozat, az engedelmisség, a szenvedés, a mártíromság, s ezek helyett például divatos „szituációs etikát” propagál, addig Vajta könyve visszaadja ezeknek a fogalmaknak az eredeti jelentését és méltóságát, s bizonyítja, hogy áldozat, engedelmisség, szenvedés vagy mártíromság nélkül olyan a keresztesység, mint az ízet vesztett só.

II. 2. A szeretet keresztes értelmezése,

Evangélikus Sajtóosztály, Budapest 1993

A szeretet keresztes értelmezése – A lundit teológia a múltban és a jövőben először a Nyugat-Európai Magyar Református Lelkigondozói Szolgálat és a Külföldön Élő Magyar Evangélikus Lelkigondozók Munkaközössége (KÉMELM) 1991. szeptember 11-13. közötti közös teológiai konferenciáján, a svédországi Lundban hangzott el kivonatossan. Első ízben a KÉMELM Németországban

megjelenő *Koinonia* c. folyóirata 1992. (35.) pünkösdi számában látott napvilágot. Hazai gyors újrakezelenítése minden bizonnyal tisztelgés kívánt lenni a teológus 75. születésnapjára. A szerző a bevezető jegyzetben a lundit teológiához fűződő ötven éves személyes kapcsolata okán a tanulmányt önéletrajzi „számadásnak” nevezi. Ám ennél is figyelemre méltóbb a tanulmány három befejező sora: „A lundit teológiától én ezt tanultam. Ezért várok ,reformációra’ (megújulásra: Róm 12,2) a magyar keresztes teológiában is.” A tanulmány tehát nemcsak enciklopédikusan tájékoztat, informál bennünket, hanem mindenekelőtt paradigma a magyarországi keresztes teológia számára is. A könyv teológiai módszertani jelentőségére írásunk végén még visszatérünk.

Kik is voltak a „lundit teológia” képviselői? A „lundit teológia” képviselőinek életrajzi vonatkozásairól jelentős adatokat közöl a könyv függeléke. A harmincas évektől kezdve három jelentős svéd teológus működött Lundban: a matuzsálemi kort megérő dogmatikus Gustaf Aulén (1879-1976), a nemzetközi Luther-kutatás tekintélyes képviselője, Ragnar Bring (1895-1988) és a „szeretet teológusa” Anders Nygren (1890-1978), aki egyúttal a Lundban 1947-ben megalakult Lutheránus Világszövetség első elnöke is volt. Vajta továbbá idesorolja a még jelenleg is élő etikust, Gustaf Wingrent (1910-), aki szintén a „lundit teológiából” indult, ám az ötvenes évektől kezdve elhatárolta magát annak módszereitől. Az Ordass-sal foglalkozó kutató Gustaf Aulénról és Anders Nygrenről szeretne a legtöbbet megtudni, hiszen a húszas évek végén mindkettő a fiatal Ordass (akkor: Wolf) professzora volt a lundit egyetemen. Ráadásul Ordass a háború alatt lefordította Gustaf Aulénnek a norvég egyházi ellenállásról írt tanulmányát (*Válogatott írások*, EPMSZ, Bern 1982, 40-47. o.). Különösen is izgalmas, s egyelőre még feltáratlan kutatás tárgya az a teológiai, ezen belül ekleziológiai hatás (pl. az episzkopátus kérdésében), amely Aulénra vezethető vissza Ordass Lajos teológiájában.

Vajta Vilmos tanulmányának fókuszában azonban Anders Nygrennek a szeretetről szóló világhírű monográfiájára koncentrálok, úgy, hogy közben kitekint a „lundit teológia” képviselőjének munkáira is. Nygren életútjának egyéb részleteiről Vajta a *Diakonia* 1992. évi 1. számában tett közzé egy írást.

A „lundit teológia” módszerét Vajta annak tárgya, a szeretetet ismertetésével mutatja be. Így első lépésként fogalmi elemzéssel kezd, rámutatva, hogy e lundit módszer jóval megelőzte az analitikus nyelvfilozófia Svédországban is elterjedt irányzatát. A második lépés az értelmi összefüggés feltárása; harmadik pedig az irodalomtudományból is ismert motívum-kutatás. A „motívum-kutatás a gondolkodásban rejlő alapszemléletet keresi meg. A gondolatmenet irányát igyekszik megtalálni, hogy felfedje azt a hajtóerőt, amely egy gondolati egész összetartozását lehetővé teszi.” A lundit teológia tehát itt a művészettudományoktól, nevezetesen a zenetudománytól és az irodalomtudománytól kölcsönöz szakki-fejezést, amikor megállapítja, hogy a keresztes teológia alapmotívuma a szeretet, az *agape*.

A módszertani fejezet után következik a keresztény szeretet tartalmi kérdéseinek tárgyalása. A szeretet bibliikus jellemzése (descriptio) során az egyik legmegragadóbb pont Nygrennek az a gondolata, hogy Isten nem a szentség, hanem a bűn bázisán hozza létre a vele való szövetséget. Így az agapé ténylegesen „halálos” szeretetként lehet, illetve kell jellemezni, hiszen Róm 6,10-ben az apostol az odaadást, az áldozatra vonatkozó képpel juttatja kifejezésre. Vagyis a szeretet legteljesebb mértékben Isten áldozatában, a keresztben valósul meg. Bár a „szeretet apostola” kétségtelenül János, Nygren Pál apostolnál ismeri fel az agapé-teológia mélységeit.

A bibliai elemzés után következik a szeretet alapmotívumainak kiértékelése, a distinctio: az agapének az erossal való szembeállítás. Jól ismert megállapítás, hogy az agapé teocentrikus, az eros pedig egocentrikus. Ezen belül már kevésbé ismertek Nygren megállapításai az agapé-ról, vagyis, hogy az spontán és indokolatlan; érzéketlen, illetve közömbös az értékkel szemben; hogy az agapé újat alkotó; hogy az agapé közösséget hoz létre.

A szeretet-teológia alkalmazásában (applicatio) is a lutheri hármasság jut kifejezésre: az Isten iránti szeretet kapcsán Vajta Aulént idézi arról, hogy az imádság is kegyelmi ajándék. A felebaráti szeretet kapcsán pedig arra mutat rá, hogy Krisztus a felebaráti szeretetnek az alanya, nem pedig a tárgya. A felebaráti szeretet témáján belül Vajta tárgyalja a férfi-nő viszonyt, a baráti szeretetet, a testvéri közösséget és az ellenség szeretetét. Végezetül pedig azt bizonyítja, hogy megválaszolhatatlan a kérdés: létezik-e agapé-szeretet a kereszténységen kívül. Megválaszolhatatlan, mert a kérdés felvetése már eleve téves premisszákat tartalmaz.

Vajta szerint a „lundi teológiának” nincs jelene, hanem csak múltja és jövője. Újra szükség van a fogalmi elemzésre, mégpedig úgy, hogy annak meglepetést kell okoznia, az evangéliumot úgy kell megszólaltatni, hogy az a legjámorabb hívőnek is újra és újra botránykővé váljon! Vajtával csak egyetérthetünk abban, hogy a „hermeneutika a lundi teológia eredeti intenciójának következő alkalmazása”. Újra szükség van az értelmi összefüggés feltárására, arra, hogy a hit kérdéseit ne attól idegen szempontok fényében tárgyaljuk: Vajta nagyon határozottan, szinte prófétikus erővel mutat rá napjaink nagy kísértéseire. Bármenyire is fontos emberileg a népek közötti béke, a társadalmi igazságosság vagy a természet védelme; a Krisztus evangéliumából táplálkozó teológia ezeket nem állíthatja vallásos meggyőződésévé. „A szociális felszabadulás, az igazságos vagyoneelosztás, a környezet védelme: mindez az emberi (jó) lét jogos feltétele. De az a teológia, amely az egyházat elragadja, és többé nem vallási gyökereiből táplálkozza nyújt evangéliumot, hanem csak humánus, kulturális eufóriában, az emberi teljesítmények kecsegtetésével helyettesíti a kívülről jövő, tehát nem emberek által létrehozott, eschatologikus reménységet; ez a teológia egyszerűen meghamisítja a teológia sajátos küldetését.” (47. o.)

A mintegy ötven oldalas kis könyvecske gondolati csúcspontját kétségtelenül az utolsó lapokon éri el. Már Vajta korábbi könyvében, a *Hitből fakadó élet*-ben is láthattuk a klasszikus teológus bátorságát. Óriási különbség van az ún. „modern” teológusok és a „klasszikus” teológusok „bátorsága” között. A modern teológusok számára a „bátorság” a hagyományos hittételektől való elszakadás bátorságát, esetleg „vagányságát” jelenti. Céljuk: minél inkább szalonképessé és elfogadhatóvá tenni a világ számára a keresztény üzenetet. Manapság ilyen „teológusok” vannak divatban, nekik tapsol a világ és az elvilágiasodott egyház. A klasszikus teológia számára a bátorság a divattal, az árral szembeni úszás merészségét, a meggyőződés kimondásának prófétai kényszerét, a népszerűtlenség, a kifütyülés vállalását jelenti.

Ugyanebben a könyvben tett Vajta különbséget két teológiai módszer: a „szintézis” és a „reformáció” között. Minden korban megjelennek azok a művelt, korokban, kultúrájukban tájékozott teológusok, akik a hit alapelemeit megpróbálják szimpatikussá, szalonképessé tenni az őket körülvevő világnak. Emberileg becsületes indíttatással általában megkísérlik „a mai ember számára érthetővé tenni” a keresztény hitet. Ők a „szintézis” módszerével dolgoznak, s Philon óta, aki a művelt hellén világ számára allegorizálta a zsidóság szent iratait, minden kor „modernjei” azt szeretnék, hogy a hit tanításán ne botránkozzék, hanem csodálkozzék a külvilág. Ezzel szemben a reformáció módszerének emberei nem azon igyekeznek, hogy görcsösen „behozzák a világtól való lemaradást”, hanem hogy bátran és nyugodtan hitük megvallásával vállalják a világ megbotránkozását. A „modern”, a „szintetizáló” teológia ellentéte szerencsére nem a „konzervatív” (fundamentalista), de nem is a „posztmodern” (pluralista), hanem – és most már nevezzük nevén a Vajta Vilmos által is művelt teológiát – a „klasszikus”. Amikor Vajta Vilmos könyve záró lapjain arról ír, hogy a lundi teológia szerint választani kell a szintézis és a reformáció módszere között, akkor könyvének nemcsak tárgya, hanem egyben alanya is lesz e klasszikus teológia. A szintézis ugyanis mindaz, amit az előbb „modernként” jellemeztünk: „A keresztény teológia szintézise megkísérli mintegy beöltöztetni az örök üzenetet úgy, hogy botránkozás nélkül egybeolvadhasson azzal a világgal, amelyet szolgálnia kell... A reformáció mint teológiai módszer ezzel szemben, a kereszténység színtiszta sajátosságának kifejtésére törekszik... A reformáció teológiai módszere Isten Szentlelkének meggyőző erejére épít, nem pedig az emberi társadalom támogatására... A lundi teológia a dogmatörténetet a szintézis és a reformáció állandó változásainak ritmusaként tekinti. Nygren a keresztény szeretet példáján szemléltette a két módszer küzdelmét” (50-51. o.).

Vajta Vilmos e könyve sem mindig könnyű olvasmány. A sokszor nehézkesen gördülő magyar mondatok ellenére a lapokon átizzik a szerző teológiai szenvedélye, etikai elkötelezettsége és alázatos hite. Távolról sem csupán enciklopédikus tájékoztatást nyújt az idehaza ismeretlen svéd teológusokról. Termé-

szetesen arra is készlet bennünket, hogy minél hamarabb, türelmetlenebbül akarjuk mi is olvasni, s majd másoknak is közvetíteni az elsődleges szövegeket: Aulén, Nygren és a többiek írásait. Azonban Vajta klasszikus teológusként úgy írt a teológiáról, hogy eközben maga is teológiát alkotott: részesített bennünket tudományának szenvedélyében és merészségében, etikai elkötelezettségében, a megújulásra sóvárgó hit alázatában.

II. 3. *Communio: Krisztus és a szentek közössége Luther teológiájában,* Magyarországi Luther Szövetség, Budapest 1993

1993-ban a Magyar Luther Könyvek elő köteteként jelent meg Vajta Vilmosnak Luther *communio*-teológiájáról szóló könyve *Communio: Krisztus és a szentek közössége Luther teológiájában* címen. Luther *communio*-teológiájáról szóló könyvének eredeti, rövidebb változata Luther halálának 500. évfordulójára több nyelven is megjelent. Ha a könyv témáit szeretnénk néhány címszóba sűríteni, akkor ezeket kellene említenünk: Szentlélek, közösség, úrvacsora, egyház, egyházfegyelem, a szentek szolgálata, mennyei és földi istentisztelet. Vajta Vilmos egész életművének vezérmotívuma a koinonia, illetve *communio* teológiai kérdése körül forog. A téma különleges aktualitást nyer az ökumené korszakában, ám Vajta Luther alapján hangsúlyozza, hogy az egyház külső, földi szervezete csakis a benső, lelki valóságra, a Szentlélek láthatatlan művére épülhet.

A könyv két részre oszlik: az első rész a *communio*-teológia alapvetése (1520-ig), a második a szakramentális *communio* kifejtésével és jelentőségének értékelésével foglalkozik.

Mi az egyházzal való hiteles beszédmód? Természetesen lehet az egyházzal szociológiai értelemben is beszélni, de valójában „az egyház csak a teológia lelki-szakrális értelmezésében lép elő olyan rejtett valóságként, amelyet Isten teremtő Szentlélek hoz létre a hívő lelkekben” (18.o.). A hit láthatatlan, lelki valósága nélkül az egyház csak pseudoegyház, amelynek nincs sok köze a Szentíráshoz (16. o.). Az egyház alapja Krisztus és szentjeinek a közössége, ami elsősorban az oltáriszentségben, az úrvacsorában valósul meg.

Vajtának igazat kell adnunk, amikor az oltáriszentségről szóló 1519-es lutheri prédikációt az egyházzal szóló tanítás „példás összefoglalásának” tekinti. Rámutat, hogy Luther a spekuláció helyett „a szentségben részesedő közösség felé irányította a hívők érdeklődését” (19. o.). Luther valóban a részesedés (*participáció*) lényegére mutatott rá, amit részint a krisztusi közösségben való kegyelemteljes cserének és egybeolvadásnak (*gnedigen wechsell odder vormischung*), részint pedig „boldog cserének” (*fröhlich wechsell, eyn fröhliche wirtschaft, mirabile commercium*) nevez. A szentség jelentése: *communio*, a szentek közössége, vagyis Krisztussal és az ő szentjeivel való egy testté válás, részesítés. Ha a test egyik tagja szenved, vele együtt szenved valamennyi, ha örül

a tag, a többi is részesedik abban az örömben. A hívő a szentségben Krisztussal és az ő szentjeivel egyesül, aki a hívőt bántja, az Krisztust bántja. Ez a szentség védelmet is ad, mert minden nyomorúságunkat és kísértésünket Krisztusra és közösségre helyezhetjük. Miért éppen a kenyeret és bort rendelte Isten e szentség jeleinek? Luther rámutat, hogy a kenyér és a bor már formájukkal is a közösségre indítanak: „Mert amiképpen a kenyér sok összezúzott búzaszeméből készül, s ekképpen sok búzaszem teste az egy kenyér testévé válik, amelyben egyes búzaszemek elvesztik a saját testüket és formájukat, és a kenyér közös testévé válnak – ugyanúgy lesz velünk is, ha ezzel a szentséggel hűyen élünk. Krisztus minden szentjével együtt szeretetétől fogva, magára vészi a mi alakunkat, velünk együtt küzd a bűn, halál és minden baj ellen: mi pedig az ő szeretetétől felgyulladva őhöz formálódunk, az ő igazságára, életére és üdvösségére hagyatkozunk, s ekképpen az ő javaival és a mi bajainkkal a közösség révén egy testté (kalácsá), egy kenyérré, egy testté, egy itallá leszünk, úgy hogy minden közössé lesz...”¹

A közösség tehát kétféle: egyrészt Krisztusban és az összes szentekben részesedünk, másrészt minden keresztény hívő részesedhet a másikban, amennyiben krisztusi szeretet kiirtotta az önző, haszonleső szeretetet a hívők életében (18. o.)

Könyve második részében fejti ki részletesen Vajta a *communio*-teológia lényegét. Magyarozatát a fej és a test páli metaforájának értelmezésével kezdi. Mivel a test a fejtől kapja az életet, Krisztust az egyháza nélkül nem lehet elképzelni: Krisztus mindenkinek az Ura, de csak a testének a feje. Dietrich Bonhoeffer alapján elmondható, hogy Krisztus „gyülekezetként létezik”, vagyis a testében a fej. A házasság a Krisztus-közösség valóságának a képe. Luthert idézve vallja szerző, hogy „e földön örökké létezik az egy, keresztény nép, melyben Krisztus él, működik és uralkodik megváltás, kegyelem és bűnbocsánat által; és amelyben a Szentlélek megelevenít és megszentel...” (33. o.). A keresztény közösség lényege a Krisztusban való részesedés a Szentlélek által. A *participáció*, koinonia az egyház nagy titka, a reformáció idején a magyar nyelvnek a „közösülés” kifejezése még erre is vonatkozott (34. o.). Luther a miseáldozat fogalm helyesbítve az áldozat valódiságára hívta fel a figyelmet: nem mi áldozzuk Krisztust, hanem Krisztus áldoz fel minket (36. o.). „Az úrvacsorai istentisztelet az az alkalom, ahol a Szentlélek megszentelő műve a külső-testi teremtett világban a lelki-szakramentális közösséget kiosztja az emberiségnek. Így teszi a hívőket egymással a lelki javakban osztozó közösséggé” (43. o.).

Hogyan viszonyuljon a keresztény közösség a közösségben tapasztalható bűnökhez? Vajta Luthernek a Galata-levélről szóló kommentárját idézi ann:

¹ „Krisztus valóságos szent testének sacramentumáról”, in Luther Márton *Bűnbánat, Kereszttség, Úrvacsora. Három sermo a szentségekről 1519*, Magyar Luther Füzetek 4. Folytatás Wiczián Dezső, Magyarországi Luther Szövetség, 1994, 38-39. o.

illusztrálására, hogy Luther számára a keresztyén közösségben „egmás terheinek hordozása” egymás bűneinek a hordozását is jelenti. A „Ki-ki másnak szégyenét el kell fedezze” c. fejezetében Vajta kifejti Luther alapján, hogy bár a keresztyén közösség megindul a megszentelődés útján, ez a keresztyén közösség mégis *communio mixta*: *communio sanctorum* és *communio peccatorum* egyszerre. Ezért a koinonia-ban a bűnössel is Krisztus lelki közösségét kell megvalósítani: „Nem általában egymás sorsának hordozásáról... van tehát szó, hanem egészen konkrétan a gyülekezetben is felfedezhető bűn hordozásáról. A keresztyén szeretet (agape) lényege... hogy az egymásban felfedezhető bűn terheit is hordozza” (45-46. o.).

Természetesen a bűn hordozásának kényszere nem valami kegyes altruizmus, hiszen a másik bűnterhét átvállalók is csak „állítólagosan” tiszták, s egy pillanatra sem lennének erre képesek, ha minderre a bűnösöket igaznak elfogadó és megszentelő Krisztus, az egyházat építő Szentlélek és a gyülekezetet tanító Pál apostol ne készítetné őket. Gal 6,1-2-ben Pál apostol pontosan erre kéri az „igazakat”: „igazítsátok helyre az ilyet, szeléd lélekkel”, „egmás terhét hordozzátok!” Vajta így Luthert idézve így folytatja: „Ily módon képzettségem nem az én tulajdonom, hanem a tanulatlanoké... Tisztaságom nem az én tulajdonom, hanem azoké, akik testükben bűnöznek, nekik vagyok elkötelezve, Istennek felajánlva tisztaságomat értük, védelembé vévén őket, kimentvén őket. Így fedezem el Isten és emberek előtti tisztességemmel az ő gyalázatukat... A szentek közössége nem taszíthatja magától el e bűnöst, mintha számára idegen lenne. Megmentését önmaga odaadásával Isten előtt könyörögve szorgalmazza... A hívők 'papsága' a szentek közösségében Krisztussal, a Főpappal egyesülve valósul meg, akinek élete kivetítődik népének életszentségébe. A lutheri magyarázat szerint ez a szeretet Krisztus-törvénye (Gal 6,2)” (46-47. o.). Krisztus a Szentlélek által osztja ki az üdvösség ajándékait, a hívők Krisztus bűnbocsánata által minősülnek szenteknek. Egyedül Krisztus megváltó műve menti meg népe egészét. „Isten megszentelő művében a megelevenítés és újjászületés üdvözítő ajándékát az ő ember halálával köti egybe. Isten azáltal végzi el szeretetének művét, hogy haragjának színleg ellentétes módján (sub contraria specie) távolítja el sajátos művének akadályát” (51. o.). Ezt közvetítik Krisztus és az ő szentjei: a Krisztusban hívők életszentsége Krisztus szenvedését és keresztyét tükrözi vissza. Nem a szentek földi maradványaihoz kell kötni a bűnbocsánat ajándékát, de az előttünk járt hívők életszentsége hitre serkentő példa számunkra.

Mindebből következik a békéltetés szolgálata. A bűnbocsánat nem egy papi rend kiváltsága, hiszen nem a pap bocsátja meg a bűnöket, ő csak a Krisztus által megajándékozott bűnbocsánatot hirdeti. Ezen a ponton merül fel a kiközösítés (*ex-communicatio*) és az egyházfegyelem kérdése. A kiközösítés csak a külső-testi közösségre vonatkoztatható. A lelki kiközösítés nincs az egyház hatalmában, a kiközösített *lelkileg* részesülhet az úrvacsorában, ha hittel vesz részt az

istentiszteleten. Vajta rámutat, hogy „a szentek közössége... arra figyelmeztette, hogy Krisztus gyülekezetében az egyházfegyelem kérdését sohasem lehet egyoldalúan a törvény szempontjaival megoldani”. A lelki közösség feladata az eltevélyedett felségítése, amit a „vádlott” is hálával fogadhat. Luther alapján Vajta fontosnak véli, hogy a testvéri közösség intésének evangéliumi szándéka kiderüljön. Ugyanis nem a bűnös eltaszítása, hanem a hazahozatala a „kulcsok” közösségi gyakorlásának igazi értelme (60. o.). Luther ekkleziológiájának lényege, hogy a földi és a mennyei szentek is Krisztusban vannak: „Bizonyosak vagyunk, hogy a szentek mind Krisztusban vannak, akár élők, akár holtak.” Ahogyan a igazi egyház, úgy a szentek is elrejtettek (*sancti absconditi*). A földön élő Krisztus-közösség időbeli és térbeli határoktól függetlenül Krisztus minden szentjével a mennyben és a földön tartja az istentiszteletet. Ezért mondjuk a Agendánk szerint mi is: „Az üdvözültek mennyei seregével és a földön élő egész anyaszentegyházaddal együtt boldogan áldunk és magasztalunk téged és ujjongó énekkel hirdetjük szent neved dicsőségét.”

II. 4. Amíg időnk van,

Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Basel/Budapest 1998

Vajta Vilmos írásainak gyűjteményes kötete, az *Amíg időnk van* 1998-ban jelelt meg az EPMSZ kiadásában.² Ha a könyv témáit koncentrikus körökön tünnetnének fel, akkor a következő csoportosítást kockáztatnánk meg kívülről befelé haladva: 1. a mai világ szellemi körképe (filmek, regények, műalkotások a emberi lét kérdéseiről), 2. az ökumenével kapcsolatos írások (II. Vatikáni Zsinat, teológiai párbeszéd), 3. ekkleziológiai tanulmányok („forrásegyház”, „folyamategyház”, az egyház mint szakramentális koinonia), 4. az istentisztelet teológiája (liturgia), 5. Luther-tanulmányok (Luther eredeti írásainak újra olvasásából a célból, hogy mit mondott e témákról), 6. a protestáns hagyomány eltorzulása (például a hit általi megigazulás egyoldalúsítása), 7. a keresztyén hi„alapelemeinek” (ez Vajta leggyakrabban használt teológiai kifejezése) tüzet vizsgálata, ezen belül: a) a hit és az élet kapcsolata, b) megigazulás és megszentelődés, c) az igazság, d) az evangélium mint vigasztalás, e) a szeretet, g) Krisztus-követés mint engedelmesség és szenvedés, h) keresztyén és feltámadás. Folytathatnánk, bővíthetnénk és bizonyára módosítanunk is kellene e fogalmak helyét a képzeletbeli koncentrikus körökön, de nem célunk Vajta teológiájának pontos szisztematikus bemutatása. Mint ahogy ő sem akar e témákból valami látványos csak rá jellemző „katedrális” építeni életművével. Ugyanakkor munkáinak e témákon kívül mégis van egy sajátos „stílusa” vagy „módszere”: Vajta nem építkezik, hanem „lehallgatja a bibliai üzenetet”, és jó tanárként állandóan visszatér

² A könyv sajtóbemutatóján, 1998. június 25-én a budapesti Evangélikus Könyvesboltban elhangzott bevezetőt I. Szöllősy Pál Váxjótól Palicsig - a szabadegyetemi gondolat és a hazatéré c. írásában, e kötet IV. részében.

hallgatóival a hit elemi iskolájába, tudván tudva a Zsidókhöz írt levél szerzőjével együtt, hogy tegnap is, ma is és holnap is nekünk „Isten beszédeinek alap-elemeire kell figyelniünk” (5:12). A „hit ábécéskönyvét” ugyanis nekünk, hívőknek szinte minden reggel újra és újra át kell ismételnünk, hiszen minden baj gyökere, hogy mi, emberek az alapelemeket estére már megint elfelejtjük vagy eltorzítjuk. Ezért nemcsak imádkoznunk, hanem tanulnunk is kell minden nap az alapelemekről. Csak ez az állandó ismétlés, *repetitio* teszi lehetővé, egyrészt, hogy kiküszöböljük a „haladás” vagy „fejlődés” vagy „nagykorúság” gőgjét, másrészt, hogy megőrizzük a hamisság vagy a torzulás érzékelésének egészséges gyermeki ösztönét. Csak az képes azonnal felszisszeni a „hamis evangélium” szirénhangjára, aki mindig ismétli magának az alapelemeket. Így aki az alapelemekre figyel, megőrzi magában a torzulásra vagy a hamisságra való vigyázó éberséget. Ezért nem helyeztük el a koncentrikus körökön például a szerzőnek a diakóniai teológiával való egyébként terjedelmében is jelentős kritikai munkásságát, hiszen ez már nem a „téma”, hanem a „stílus” kérdéséhez tartozik. A másik jellegzetes szempont, hogy Vajtát majdnem minden kérdés kapcsán tulajdonképpen az ekkleziológiai kérdés, a szakramentális teológia, a *communio*t teremtő Szentlélek természete foglalkoztatja. Fontos, hogy észrevegyük teológiájának ezt az – ortodoxiával is rokonítható – *esztétikai karakterét*.

Az itt közölt mintegy húsz tanulmányt a szerző három szerkezeti egységbe tagolta. Az „Amíg időnk van” című első szerkezeti egység tulajdonképpen – keresztény értelmiségekhez szóló *esszéket* tartalmaz, amelyek eredetileg a hatvanas évek elején tartott előadások voltak. Kicsoda az ember? Mit jelent Krisztust követni? Mi a vigasztalás? Mi az idő? – hangzanak az *univerzális érvényű* kérdések. Meglepő és elgondolkodtató, hogy a szerző már a hatvanas években „poszt-ateizmusról” szól, vagyis annak az életérzésnek ad hangot, amit majd a „posztmodern” filozófiája hangoztat a nyolcvanas, majd a kilencvenes években. Az „Ecce homo” kapcsán, ha formailag nem is egészen, de tartalmilag azért őt idézzük, amikor eszünkbe jut egy bölcs mondás: „Nem azért vagyunk emberek, hogy keresztények legyünk, hanem azért vagyunk keresztények, hogy emberek legyünk.” Vagyis: csakis Krisztusra nézve, őt követve válhatunk azzá, amivé tulajdonképpen egykoron teremtettünk: igaz emberekké. E szerkezeti egységből mindenekelőtt a „Krisztus követése” című tanulmányt emeljük ki. Figyeljünk egy pillanatra arra, hogy az engedelmisség és a szenvedés megvilágítása után mily szépen ír Vajta Vilmos a megbocsátásról: „*Mint amikor a víz kifut a homokos talajra, amely elszívja a vizet, úgy szívja fel a haragot, a civódást a megbocsátás.*” Az „Istentisztelet szekuláris korunkban” című tanulmányt minden templomba járó hívőnek el kellene olvasnia, hogy ne csak megszokásból, hanem értelemmel és „okosan” is tudja dicsőíteni az Urat (Róm 12,1). A második szerkezeti egység „Bár szétszakadva, él az egyház” című, terjedelmében leghosszabb rész a II. Vatikáni Zsinattal, az egyház identitásával és az öku-

menikus párbeszéd lehetőségeivel foglalkozik. Vajta Luthertől megtanulta a teológiai *megkülönböztetés* művészetét. Különbséget tesz a politikai és hatalmi indítékú *hamis* és a hitből fakadó *igaz* ökumené között. Érvelésére a biblikus hitvallásos hűség, a teológiai cizelláltság s ugyanakkor a másik iránti nyitottság egyaránt jellemző. Hiszi és vallja, hogy Krisztus nem egy felekezetben ismerhető fel, ezért a „büszkeség” vagy a „dicsekvés” által emelt, megmerevedett felekezeti falakat le kell rombolni, hogy érvényesülhessen az evangélium. A II. Vatikáni Zsinatról szóló „frisshangú” jelentések izgalmas kortörténeti dokumentumok is egyben.

A harmadik, befejező részben „Nincs más evangélium” azután felvonul a *pa excellence* teológus teljes arzenálja, megszólal a motívumok teljes orkesztrája. A *miles christi* diakóniai teológiával való s a lépéseit precízen kimérő fegyvercsörtéjében, majd a keresztény *igazság* tiszta dallamában, vagy a feltámadás mennyi doxológiájában már egyértelműen meghalljuk, hogy itt már távolról sem csak esztétikai teljesítményről van szó, hanem a teológia kérdéseinek felvetése bizony élet és halál kérdése, egy tétel helyes kifejtésén „áll vagy bukik” minden, egy hang legkisebb „elcsúsztatása” katasztrófához vezethet.

III. Konklúzió: a vajtai teológia „mint a lutheránus teológia korrekívuma”

Ha párhuzamosan olvassuk Søren Kierkegaard *A keresztény hit iskolája*: Dietrich Bonhoeffer *Követés* című munkáit Vajta Vilmos teológiai meditációival, azonnal feltűnik, hogy milyen sok hasonlóság van Kierkegaard, Bonhoeffer és Vajta Vilmos teológiai gondolatai között. A *Credo* II. évfolyamában (1996/12, 8-12. o.) jelent meg egy Vajta-tanulmány „A lutheri teológia – mindig korrekívum” címen. Nézetem szerint e cikk a szellemi rokonság elméleti megalapozása, hiszen Kierkegaard, Bonhoeffer és Vajta egyaránt az egykori teológiai felismerések egyoldalúsításai ellen szólaltak fel. Kierkegaard a múlt században az a meghökkentető és megbotránkoztató igazságot kiáltotta a világba, hogy „A kereszténység kiirtotta a krisztushitet, anélkül, hogy tudna erről, következképp ha van valami teendő, hát meg kell próbálnunk visszajuttatni a krisztushitet kereszténységbe” (*A keresztény hit iskolája*, 48. o.). Bonhoeffer pedig arra mutatott rá, hogy a „drága kegyelem” nagyszerű reformátori felismerése „olcsó kegyelemmé” silányult a „hit által – Isten kegyelméből – ingyen” eszméjének félreértése kapcsán. Az „olcsó kegyelem bűnbánat nélküli bűnbocsánat... követé nélküli, kereszt nélküli kegyelem... A drága kegyelem Jézus Krisztus hívása... A drága kegyelem az evangélium (örömhír!), amelyet mindig újra kell keresni ajándék, amelyért mindig imádkozni, ajtó, amelyen kopogtatni kell. Drága, megkövetésre hív, kegyelem, mert Jézus Krisztus követésére hív, drága, mert az ember életébe kerül, kegyelem, mert csak így ajándékoz életet...” (*Követés*, 27. o.)

Aligha lehet véletlen, hogy Vajta is éppen Kierkegaard kapcsán látja a lutheri teológia lényegét „korrektívum”-nak, azaz „igazítás”-nak. Talán nem túlzás az a megállapításunk, hogy a vajtai teológia magának a „lutheránus teológiának” is a korrektívuma abban az értelemben, amennyiben minden igazi és jó teológia végeredményben mindig korrektívum. Először lássuk azt, hogy mit is jelent a „teológia mint korrektívum” kierkegaard-i és vajtai fogalma, s majd e gondolat jegyében „újraolvasom” az *Amíg időnk van* néhány tanulmányát.

Kezdjük azonban Lutherrel! Luther a 119. zsoltár magyarázata kapcsán írja, hogy „Ha valamit egyszer már megértettünk, fennáll a veszélye annak, hogy a lélekből ismét betűvé lesz, ha nem értjük meg és nem sajátítjuk el újra. Ha a lélek betűvé is lesz, a betűnek újra lélekké kell válnia” (Luthertől idézi Ebeling *Luther* c. könyvében). Valóban akár egyéni, akár egyháztörténeti egykori hitfelismeréseink („lélek”) az idő múlásával kísérteties könnyedséggel megkövülhetnek és „betű”-vé válhatnak. Az egykori reformátori hitfelismerések akkor „korrektívum”-ok voltak, s ha a részfelismerések a későbbiek folyamán az egész helyét kezdték betölteni, akkor a korrektívum (igazítás) normatívumá (szabályozás) vált, vagyis a *korrektívum önállósodott*. S ezt az „önállósodott korrektívumot” nevezte Kierkegaard a „legrafináltabb elvilágosodás és pogányság” megnyilvánulásának (Vajta *Credo*-cikk, 8. o.). A lutheri teológia, mint korrektívum azt jelenti, hogy azonosulunk minden idők egy szent katolikus és apostoli egyházával, s az „anti-egyházzá” vált kinövéseket (legyen szó „romanizmus”-ról, „pápizmus”-ról) nevükön kell nevezni és ki kell küszöbölni. Vajta logikájával Luthert továbbgondolva elmondhatjuk, hogy a lutheri tanítás is megmerevedhet, öncélú tanrendszerré, önnönmagát „büszkén” ünneplő egyházzá válhat! Ha a „lutheranizmus” korrektívum helyett normatívává válik, akkor az ilyen egyházban „templomtisztásra” van szükség, hiszen az Isten templomába beülő antikrisztussal (2Thessz 2,4, vö. 1Jn 2,18) nemcsak a római egyházban, hanem a mi evangélikus egyházunkban is találkozunk! Vajta szerint is a magát „lutheránus”-nak nevező egyházban is állandóan újratermelődik ez az antikrisztusi jelenség, s ez „az önállósult lutheri korrektívum” – mint idolum – újra és újra veszélyezteti a jelen és a jövő generációit. E tanulmányában Vajta Vilmos hat vázlatos pontban mutat rá a jelenkori lutheránus teológia veszélyeire és kísértéseire: a) az ige egyoldalú hangsúlyozása a szentségek problematikus értékvesztéséhez vezetett, b) az egyedül hitből való megigazulás egyoldalúsítása megoldatlanul hagyja az ember szociálpolitikai felelősségét, c) a törvény és evangélium egyoldalú megkülönböztetése, az „öntörvényűség”-re történő gyakorlati hivatkozás jelentős problémákat okozott az egyház világi küldetése számára, d) az egyetemes papság hangsúlyozása zavart okozott a *ministerium ecclesiasticum* körül, e) az egyháznak mint szentek közösségeként való felfogása is elveszítette eredeti jelentését, s a közösséget ma már nem a földi és a mennyei egységeként látjuk, f) az egyházi vezető hivatal (*episkopé*) esetében pedig fennáll annak a veszélye, hogy „bürokratikus igazgatás lép a pásztori vezetés

helyére”. Vajta nagyon helyesen rámutat: alapvető problémánk, hogy a „korrektívum mint önállósult princípium” jegyében mi „protestáns ideológiákat gyártunk az eredeti lutheri korrektívum elemeiből.”

Emeljünk ki néhány tanulmányt az *Amíg időnk van* kötetből, amely jól tükrözi a „teológia mint korrektívum” vajtai elvét!

A *Krisztus követése* (1962) című tanulmányában megfogalmazódik a „hitből fakadó élet” jól ismert vajtai motívuma, vagyis az a gondolat, hogy nemcsak a hitre, hanem a hitből született cselekedetekre is szükség van, Krisztus követésében: „Amikor Krisztusnak igent mondom, és követni kezdem, akkor a hitnel ebben a döntésében benne van az életem” (40. o.). A krisztuskövetés velejárója az engedelmisség, az engedelmisség következménye a Krisztussal való szenvedés, s ha kell, akkor a mindezt megpecsételő vértanúság. Helyesen ismeri fel a lutheri teológia, hogy Krisztus elsősorban „ajándék”, de az egyoldalúságtól óvni mindenkor korrektívumnak állandóan hangsúlyoznia kell azt is, hogy a „Krisztusban” kapott ajándék követésre sarkall, s Krisztus nem külső, hanem belső „mintává”, illetve „példává” is lett az őt követők számára. Bonhoeffer is hasonlóan fogalmazott, amikor óvott a hit és az engedelmisség időbeli szétválásától: „a hit csak az engedelmisségben létezik... a hit csak az engedelmisség cselekvésében hit... csak az engedelmes hisz. Ahhoz, hogy valaki hinni tudjon, egy tényleges parancsnak kell engedelmeskednie. Meg kell tennie az engedelmisség első lépését azért, hogy a hit ne kegyes öncsalás, olcsó kegyelem legyen” (*Követés*, 27. o.). Vajta a krisztuskövetéssel kapcsolatos gondolatokat akkoriban fogalmazta meg, amikor idehaza maradi eszmének tartották az engedelmisséget és fölényesen elutasították – Ordass Lajos kapcsán – a „mártír-teológiát”.

A korrektívum elvét könnyen felismerhetjük például az *Istentisztelet szekuláris korunkban* (1969) című írásban is. Vajta a gondolatmenetét az istentisztelet „krízisével” kezdi: „a krízis onnan ered, hogy az evangélikus teológia soha nem tisztázta az istentisztelethez való viszonyát. Régi betegség ez... Agyonprédikált egyházzá lettünk. A hit hallásból van. Ezért összpontosított minden a prédikációra. Mi történik azonban akkor, ha a prédikáció nem tölti be az örömlüzenetet tolmácsoló feladatát?” (75. o.).

A *Jézus – az egyház egységének forrása* (1976) című több katolikus kiadványban is megjelent írásában Vajta a hamis egységtörekvésekkel szemben korrektívumként rámutat arra, hogy „a keresztény egyház egységének csak egyetlen autentikus forrása van: Jézus Krisztus”. Vajta megkülönbözteti a „forrásegyház”-at annak történelmi megvalósításaitól, a „folyamegyház”-tól: „a kérdés az, hogy a történelem folyamán milyen új források láthatatlan vagy látható erői ömlöttek bele a forrás tiszta vizébe, s hogyan módosították az eredet indulását. Ez a kritikai szempont, amelyet így lehetne megfogalmazni: mi a „forrásegyház” Jézus Krisztus tanítványi közösségének viszonya a „folyamegyház”-hoz (vagyis a történelem során létrejött jelenséghez)?” (111. o.).

A korrektívum princípiuma egyértelmű világossággal fogalmazódik meg a *Kritikai megjegyzések a diakóniai teológiához* (1983) című, idehaza nagy port felkavart írásban is. Vajta rámutatott a diakóniai teológia ideológiai funkciójára. Akkor, a szó kimondásakor ez botrány volt, de ma már ez mindenkinek világos: „Magyarországon az a diakóniai teológia egyik feladata, hogy támogassa az egyház együttműködését az állam kül- és belpolitikájával, és ‚felszabadítsa‘ a keresztény lelkiismeretet erre az együttműködésre” (218. o.).

Vajta Vilmos élete utolsó éveiben egyre élénkebb érdeklődéssel fordult a szépirodalom, különösen is a „svéd Dosztojevszkij”, Lars Ahlin (1915-1997) életművének tanulmányozása felé. Úgy vélte, hogy amikor a teológia „szakmává” válik, vagy éppen a világ sémája szerint kezd gondolkodni, akkor talán maga a szépirodalom válhat a teológia korrektívumává. Ahlin regényeiben, a „könyörgés esztétikájában” Vajta „mélységes teológiai tartalmat” fedezett fel, ami személyes vigasztalást jelentett számára a hagyományos teológiai gondolkodás kiüresedése láttán (*Koinonia*, 47. sz.).

Befejezésként utaljunk arra, miért fontos számunkra, hogy a vajtai teológia „felvigyázó” szerepe, „a teológia mindig korrektívum” elve a mai Magyarországi Evangélikus Egyházban mindenki számára üzenet-értékű legyen. Ez az elv a teológiai gondolkodást, az egyház önreflexióját állandóan mozgásban tartja, ha kell nyugtalanítja. Ha a korrektívum önállósodik, akkor megmerevedik, majd fokozatosan elhal a teológiai gondolkodás, és legfeljebb önigazolás vagy ideológia lesz belőle. Vannak állóvíz-jellegű korszakok, amikor a teológia nem nyugtalanít, hanem fennálló *status quo*-kat igazol. Az igazi teológia sorsa ilyenkor az anatómia, vagy jobb(?) esetben az elhallgattatás. Ez volt a vajtai teológia sorsa is a diakóniai teológia diktatúrája idején. Vajta azonban akkor és ma is töretlenül figyelmeztet bennünket arra, hogy a korrektívum ne hogy normatívumá váljék. A lutheri, a kierkegaardi, a bonhoefferi, a vajtai és minden jó és igaz teológia mindig korrektívum, intés, felvigyázás, nyugtalanító prófétai szó.